

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΣΑΡΗΠΟΛΟΥ

Τακτικῶν Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ δι-
καίου καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ δικαίου ἐν τῷ
Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

ἐναρκτήριον μάθημα
γενόμενον τῆ 5 Νοεμβρίου 1862.

Φίλτατοι ὁμιληταί,

Δύσποτμοι δέκα ὀλόκληροι ἐνιαυτοὶ παρήλθον ἀφ' ἧς ἀπὸ τῆς ἑδρας ταύτης δυσμενῆς πρὸς τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους, κακόνους πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου, ἀνθελληνικὴ ὄλωσ ἐξουσία ἀποτόμως κατεβίβασέ με, πράγματι μὲν τὴν παρρησίαν τῆς διδασκαλίας μισοῦσα, διότι ἐλευθέρους παρεσκεύαζα πολίτας καὶ οὐχὶ ταπεινοὺς καὶ ἐθελοδούλους ὑπηκόους, πρόφασιν δὲ λαβοῦσα λόγον ψευδῆ καὶ ὄλωσ ἀνυπόστατον, καθ' οὗ οὐκ ἔπαυσα διακηρτυρόμενος. Καὶ ἴσως μὲν μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἐνδόξου παλιγγενεσίας ἡμῶν οἱ λόγοι μου ὑπ' ὀλίγων ἐπιστεύοντο, σήμερον ὅμως, ὅτε οἱ τὰ μάλιστα ἐπὶ τριακονταετίαν ἀφωσιωμένοι ὡς βδελύκτροπὸν τι ἀποπτύουσιν ἢ ἐπεδείκνυντο δουλοφροσύνην, καὶ ἐπὶ κατηγοριῶν κατηγορίας σωρεύουσι κατὰ τοῦ πεπτωκότος συστήματος, ἑλληνοπρεπῆς νομίζω καὶ ἀπὸ τῆς ἑδρας ταύτης νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐ μόνον λόγῳ οὐδέποτε προσέβαλον τὸ ἐν ἢ τὸ ἕτερον τῶν τότε βασιλευόντων προσώπων, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ διάνοιαν δυσμενῆς τι κατ' αὐτῶν ἔφερον. Πάντως πιστευθήσομαι νῦν· εἰ δὲ ποτε οἱ λόγοι μου οὗτοι ἐν τῇ ἐκείνων ὑπερορίᾳ ἀπηχῆσωσι, συννοήσουσιν ὅτι τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρας ἀπεχθαινόμενοι περὶ αὐτοῦς χυλοδούλους συνήθουζον, ἀλλ' ἢ τῆς δυστυχίας αὐτῶν ἡμέρα ἀπέδειξεν ὅτι τὰ τῶν τοιούτων στήρη λειποτάκται τῆς τύχης των γενόμενα ἀποτάσσονται αὐτοῖς, μόνον δ' οἱ ἐλεύθεροι καὶ τότε καὶ νῦν τὴν ἀλήθειαν κηρύττουσιν, οἱ αὐτοὶ δ' ἀείποτε μένουσιν οἰκτείροντες καὶ οὐχὶ ταῖς μεγάλας αὐτῶν συμφοραῖς ὑβρίζοντες. Ναί, μνησθήσονται οἷων λόγων εἰς τὰ βασιλικά αὐτῶν ὄρα εἶπόν ποτε, Καθηγητῆς ἔπι ὦν, φιλομειδῶς παραινόμενος ἐπὶ τῇ ἐλευθερίᾳ διδασκαλίᾳ μου, ὅτι, εἰ περ ἢ ἐλευθερία ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐδιώκετο ἤθελε διασωθῆ ἐν Εὐρώπῃ· εἰ δ' ἀπὸ τῆς Εὐρώπης πάσης ἐφυγαδεύετο ἔδει αὐτὴν εὐρεῖν καταφυγὴν ἐν τῇ κοιτίδι αὐτῆς, τῇ ὠραίᾳ ἡμῶν Ἑλλάδι· εἰ δ' ἀπὸ ταύτης ἐξωθεῖτο, τὸ ἱερόν τοῦτο τοῦ Πανεπιστημίου ἔδος ἄξιον αὐτῆς ἤθελε γενῆ κρυπτήριον καὶ κρυφιομῦστα αὐτῆς οἱ ἐν αὐτῷ τῆς σοφίας λειτουργοί· εἰ δὲ τέλος καὶ ἐνταῦθα ὁ ἀπηνῆς διωγμὸς καταλάμβανεν αὐτὴν, ἤθελον παραλάβει αὐτὴν, ἐγὼ τοῦλάχιστον, ὑπὸ τὴν Καθηγητικὴν τέξενόν

μου καὶ καταβῆ μελανείμων τὴν ἑδραν ταύτην ὡς διοπετές τι παλλάδιον κατακρύπτων αὐτὴν μεχριστοῦ αἰσιώτεροι ἐπιλάμψωσιν ἡμέραι ὅπως τὴν φυγάδα ἀποδώσω τῇ πατρίδι. Ναί, μνησθήσονται ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσίν μου δεκτὸς εἰς ἀκρόασιν ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλευούσης τότε γενόμενος, ὅπως ἀπολύσω ἑμαυτὸν ἀγενοῦς συκοφαντίας, κατανοήσας ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς βασιλίδος ὅτι τὴν ταπεινώσιν μου προσεδόκα οὐχὶ δὲ τὴν ἀπολογίαν, ἐκτραχυνθεὶς ἐγὼ εἶπον αὐτῇ, ὅτι τὸν πρὸς τὴν πατρίδα μου ὄρκον ἱερώτατον ἐθεώρουν, ὅτι ἀνδραπόδων Καθηγητῆς δὲν ἐνόουν εἶναι, ὅτι τῆς βασιλείας κόλαξ οὐδέποτε ἤθελον γενῆ, ὑστάτην δὲ συμβουλήν ἐδίδον αὐτοῖς, ὅτι τὴν δουλείαν τῶν Ἑλλήνων θηρεύοντες τὸν ἑαυτὸν σαλεύουσι θρόνον, προεῖπον δ' αὐτοῖς, ὅτι εἰ μὴ σωφρονήσωσιν, ἤξεται ἡμᾶρ ἕτ' ἐξόριστοι ἐν τῇ πατρίᾳ αὐτῶν χώρα τῶν ἡμῶν μνησθήσονται λόγων· καὶ ἐξῆλθον ὑστάτην ἐκείνην φορὰν τῶν ἡγεμονικῶν των μεγάρων.

Ναί, τὴν ἐλευθερίαν ἐδίωξαν· ναί, κημὸν ἔθεντο τῷ στόματί μου· ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀποπνέει πᾶσα αἷρα τῆς θείας ταύτης γῆς, τίθηται δ' εὐγενῆς καὶ γενναία ὀλόκληρον γενεάν ἕκτοτε ἀπὸ τοῦ γαλακτος αὐτῆς ἐξέθρεψε, καὶ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἀνέτρεψε σκηπτοῦχον Βασιλέα, ὅστις ἀντὶ νὰ λάβῃ αὐτὴν σύνθρονον ἐν εἰρκταῖς καθεῖρξεν αὐτὴν.

Δέκα ὅλοι δύσποτμοι ἐνιαυτοὶ παρήλθον ἕκτοτε! τρεῖς δὲ τῶν θρανίων τούτων ὁ θίασος ἐν τῷ μεταξὺ ἀνενεώθη! καὶ ἡμῶς; . . . ἐγὼ μὲν ὡς τινες ἑταίρους ἀρχαίους ὑπολαμβάνω ὑμᾶς περὶ ἐμὲ συνηγμένους, ὑμεῖς δ' ὡς φίλον παλαιὸν παλινοστοῦντα ἀσπάζεσθε. Τοῦτο δὲ, διότι καὶ ἐν ὑμῖν ἔζων, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί, πάντες δ' ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἠλπίζομεν καὶ παρ' αὐτοῦ προσεδοκῶμεν τὴν κατάλυσιν τῶν δεσμῶν ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων πύθων τὴν κατάρτισιν, διὰ δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν ὅτι ὁ Θεὸς τὴν Ἑλλάδα φιλεῖ ἢ δεξιὰ αὐτοῦ συναντελήφθη ἡμῖν, καὶ ἐξαιργάσθη τὴν ἀπελευθέρωσιν ἡμῶν, ὡς καὶ τὸ ἱερόν λέγει βῆμα « ὁ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν, οὐ δὲ τὸ πνεῦμα Κυρίου ἐκεῖ ἐλευθερία » (1).

Ἴσως ὄφειλον, φίλτατοι ὁμιληταί, ν' ἀνκβάλω τῶν παραδόσεών μου τὴν ἐναρξιν ὅπως κάλλιον συνεταγμένος ἐμφανισθῶ ἐν μέσῳ ὑμῶν· ἐνόμισα ἡμῶς ὅτι καθῆκον εἶχον νὰ φανῶ ὑπέρτερος πάσης φιλαυτίας, θραυσθέντων δὲ τῶν συνεχόντων τὰς δυνάμεις μου δεσμῶν ἔπρεπε νὰ σπεύσω τὴν πρὸς ὑμᾶς ἐμφανισίν μου ἕνα δεξιωθῶ ὑμᾶς καὶ εὐχαριστήσω διὰ τὴν γενομένην μοι κατὰ τὴν πρώτην ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ προσέλευσίν μου ὑποδοχὴν, ἥτις συγκινήσασά με μέχρι δακρύων ἀφῆρσέ μου τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φωνήν, κατέβαλε δ' ἢ ἀγάπη ἐμὲ τοῦ μηδέποτε ὑπὸ τῆς τυραννίης καταβληθέντα· τέλος ἵνα

(1) Πρὸς Κορινθ. Β. γ, 17.

μεθ' ὑμῶν ἐν ἐνὶ πνεύματι, τῷ τῆς ἐλευθερίας, καὶ μιᾷ καρδίᾳ, καρδίᾳ ὕλως Ἑλληνικῇ, ζητήσω ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοὺς νόμους τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πολιτείας.

Χαίρετε λοιπὸν, φίλτατοι ὁμιληταί! ὁ περὶ τῆς γενέσεως τῆς Ἀθηνᾶς μῦθος τῶν ἀρχαίων ἡμῶν πραγμάτων ἐπραγματοποιήθη δι' ὑμῶν σήμερον· ὡς ἐκεῖνοι τὴν Ἀθηνᾶν ἀπὸ τῆς τοῦ Διὸς κεφαλῆς ἐκμακρυνθῆσαν τῷ πελέκει τοῦ Ἡφαίστου, ἐν θώρακι δὲ καὶ κόρυθι καὶ τὸ δόρυ κραδαίνουσιν ἐπλάσαν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ πέλεκυς τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας βρεῖται κατέφερε τὴν πληγὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δημοδόρου βασιλέως, ὅστις ἐνόμιζεν οὐτιδανῶν ἄρχειν, ἀνεπηδήσατε ὀπλισμένοι καλᾶ μὴ τε καὶ δόρατι καὶ ἡ πατρίς κομπάζει ἐφ' ὑμῖν βλέπουσα ὑμᾶς ἐτοίμους σπάθη καὶ καλᾶ μὴ ν' ἀμυνθῆτε αὐτῆς. Ἡ ἐλευθερία σκιρτᾷ ἐπὶ τῇ θέᾳ ὑμῶν καὶ οὐρανόθεν εὐλογίας βραίνει ὑμᾶς, ὡς οἱ συμπολίται καὶ συμπολίτιδες ὑμῶν ἀνθεσι καὶ μύροις περιέβρανον ὑμᾶς ἐν ὄπλοις διερχομένους τὰς ἀγνίας τῆς πόλεως·

ἄμφ' ἄρα μιν Τρήων ἄλογοι θεῶν ἠδὲ θεόγατροι
εἰρόμεναι παῖδάς τε, κασιγνήτους τε, ἕτας τε (α).

Κατὰ τὰς μελέτας ἡμῶν θέλομεν ἐξετάσει τὰ πλείστου ἄξια τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῇ πόλει· ἀνάγκη ἄρα νὰ φέρωμεν ἐν ταῖς ὁμηγύρεσιν ἡμῶν τὴν ἐκθεσίαν ἐκείνην εὐλάθειαν μεθ' ἧς προσήρχοντο τοῖς μυστηρίοις οἱ πάλαι πατέρες ἡμῶν, ἐγὼ δ' ἄξιωθεὶς τῆς τιμῆς καὶ αὐθις νὰ καταλάβω τοῦ ἱεροφάντου τῆς ἐπιστήμης τὴν ἑδρὰν, ἐπιλέγω ὑμῖν τοῖς πρὸς τὰ μεγάλα ταῦτα Ἐλευσίαια προσερχομένοις τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο *Ἐρρε βέθηλος*. Πᾶς βέθηλος λογισμὸς μακρὰν ἡμῶν, τὴν ἐπιστήμην ἀγαπῶμεν ὡς θεόδοτον δῶρημα, μηδέποτε δὲ μιάνωμεν αὐτήν· ἔστω ἐν μέσῳ ἡμῶν αὕτη ἡ φωταγωγὸς λαμπρὰ πρὸς ἀναζήτησιν τῶν δυνάμεων τοῦ τε πολίτου καὶ τῆς πολιτείας, ἵνα κατορθωθῇ ὁ σκοπὸς δι' ἃν ὁ μὲν Θεὸς ἐπλάσε τὸν ἀνθρώπον λογικόν, ὁ δ' ἀνθρώπος διεσφύθη τὰ τῆς πολιτείας. Ἡ ἐλευθερία ἐστὶν ἡγεμονία βίου, ἀλλ' ἡ φρόνησις, μὴ τὸ λησμονήτωμέν ποτε, ἐστὶ κατὰ Πλάτωνα, δύναμις ποιητικὴ καθ' αὐτὴν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας. Ἀνεκτησάμεθα τὴν ἐλευθερίαν δι' ἀνδρείας ἀπαραμίλλου, δεῦρο δὲ συντηρήσωμεν αὐτήν δι' ἀξιαγὰστος φρονήσεως. Διὰ τῆς νίκης κατὰ τοῦ πύσαντος ἡμᾶς συστήματος ἤρξάμεθα μόνον, πλὴν πολὺ ἀπέχουμεν ἐτι τοῦ ν' ἀποτελειώσωμεν τὸ μέγα τῆς παλιγγενεσίας ἡμῶν ἔργον· ἡ νεκρὰ ὑμῶν ἡλικία κρατοῦσα ὑμᾶς μακρὰν τοῦ πρακτικοῦ πολιτικοῦ βίου χρησιμευσάτω εἰς συλλογὴν ἐφοδίων διὰ τὸ μέλλον· ἡ γῆ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς κατακρύπτει τὸν σπόρον, βλαστήσας δὲ οὗτος ἀπὸ τῆς ἱμάδος τοῦ οὐρανοῦ δροσίζεται, καὶ ὑπὸ τὸ θάλαπος

τοῦ ἡλίου ζωοποιεῖται ἐπὶ πολλὸν ἔτι καιρὸν πρὶν ἢ καρποφορήσῃ. Ἀδελφοί, ὁ τόπος ἐφ' ᾧ ἱστάμεθα τὸ κέντρον ἐστὶ καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἐστία, δεῦρο ἀνάψωμεν ἀπὸ τῆς ἐστίας ταύτης τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰς ἱεράς ἡμῶν δαδὰς, ὡς δ' οἱ τῶν πάλαι ἀποικίων οἰκισταὶ τὸ ἱερὸν πῦρ ἀπὸ τῆς μητροπόλεως λαμβάνοντες πρὸς οἰκισμὸν μακρὰν αὐτῆς ἀπήρχοντο, οὕτω καὶ ὑμεῖς κήρυκες τοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλετε νὰ στραφῆτε πρὸς τὰ ἑῷα μέρη καὶ τὴν ἱερὴν λακχὸν νὰ μεταφέρητε οὐ μόνον τοῖς περὶ ἡμᾶς ὁμογενέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνατολικῶς ἔθνεσιν. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος βραχὺ μὲν διὰ τῶν ὀπλῶν αὐτοῦ ἐκράτησε τῆς Ἀσίας, ἐπὶ τέσσαρας ἔμωσ καὶ ἐπέσεινα μετ' αὐτὸν αἰῶνας ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία ἡμέρονε τῶν τῆς Παρθίας, καὶ Βακτριανῆς, καὶ Ἀρμενίας, καὶ περὶ τὸν Πόντον ἡγεμόνων καὶ ἐθνῶν τὰ ἦθη. Ὑμεῖς δὲ, ὦ τῆς ἐστίας ταύτης τοῦ νέου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ σεμναὶ Ἐστιάδες, διατηρήθητε παρθένοι τὸν νοῦν ἀπὸ παντὸς ξενισμοῦ, διότι ἐπὶ τῇ παρθενίᾳ ταύτῃ ἐστήρικται τὸ μέλλον τῆς πατρίδος, ὡς ἐπὶ τῆς τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου τῆς Ῥώμης συλλόγου ἐστήρικτο τῆς Ῥώμης ἡ τύχη. Ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν σεμνυόμενοι προαλείψασθε εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ μέλλοντος, τὸ τοῦ Λακωνικοῦ ἐκείνου τῶν παίδων χοροῦ ἐν ἑαυτοῖς ἀπαρατρέπτως ἐπιλέγοντες, ἄμμες δὲ γ' ἐσσόμεθα πολλῶν κάρρονες.

Ἡ ἐπιστήμη διδάξει ἡμᾶς τὸ μέτρον πρὸς ὃ πρέπει νὰ ἐξαιρώμεν τὰς ἐλπίδας ἡμῶν τὴν μάταιον κουφότερον ἢ ἐπιτυχίαν κατασταίνει, τὸν δὲ φρόνιμον σύνουον κατασκευάζει τῆς τύχης ἢ εὐμένειαν. Δεῦρο δὴ φίλτατοι ὁμιληταί, ἔλαιον ἐν ταῖς λαμπάσις ἡμῶν ἔχοντες γρηγορῶμεν μεχριστοῦ ἔλθῶν ὁ νόμιμος, ὅς οὐκ ἴσμεν ἐν ἧ ἂν ἐλεύσεται ὥρα, εἰσγαγάγει ἡμᾶς εἰς τὸν νυμφῶνα.

Ἡ Ὀκτωβριανὴ ἐπανάστασις, ὦ φίλοι, δι' ὑμῶν γενήσεται ἐφάμιλλος τῆς κατὰ Μάρτιον ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, διότι εἰ αὕτη ἔθραυσε τὰς πρὸς τὸν θρόνον τῶν Σουλτάνων ἀποκοντωμένας ἀλύσεις τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ ἐλευθέραν τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν δυνάμεων κατέστησεν, ἡ ἐπανάστασις τῶν τελευταίων τούτων ἡμερῶν, ἧς συναγωνισταὶ ὑπήρξατε ὑμεῖς τοῦ λόγου οἱ στρατιῶται, ἠνέωξε τῶν ἰδεῶν τὰς πύλας καὶ ἐπιδείκνυνται ἀπὸ τοῦ ἄρτι ἡμῖν τοῦ πολιτισμοῦ οἱ θησαυροί. Λαὸς καὶ σπουδασταὶ κατεργάσθησαν αὐτήν, σύμβολον ἀσπάσιον τῆς ὕλικῆς καὶ διανοητικῆς μελλούσης προόδου τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ὁ λαὸς θέλει τύχει διὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀπὸ τοῦ ἐμπορίου, καὶ γεωργίας, καὶ βιομηχανίας, καὶ ναυτιλίας, ποριζομένης εὐημερίας, ὑμεῖς δὲ παρασκευάσατε τῇ πατρίδι τὴν ἀπὸ τῶν ἰδεῶν, αἰτινὴς εἰσι τῶν ἐπισημῶν, καὶ καλῶν τεχνῶν, καὶ φιλολογίας ἢ γένεσις, δόξαν. Ἡ θεσπέσιον τοῦ Ἑλλήνος ὄνει-

(α) Ὅμηρ. Ἰλ. Ζ, σ. 238—239.

ρον, ἀπὸ τῆς ἐκ ξεστῶν κεράων ἐξεληθὲν πύλης (α)! Ὄταν ὁ Θεὸς εἰς ἓν ὀλόκληρον ἔθνος τὰς αὐτὰς ἐμβάλλῃ ἰδέας καὶ τὸ φρόνημα αὐτοῦ ἀναπτεροῖ, αἱ ἰδέαι αὐταὶ διὰ χρόνου λαμβάνουσι σάρκα καὶ πραγματοποιῶνται, καὶ πρᾶγμα γενόμεναι εὐρίσκονται ὑπερακοντίσασαι τὸ τεθὲν εἰς τὰς ἐλπίδας τέρμα.

**Turne, quod optanti divum promittere nemo
Auderet,volvenda dies en attulit ultro.**

Σχεδιογραφῆσωμεν δὴ νῦν καὶ τὸν κύκλον τοῦ ἡμετέρου μαθήματος.

Τὴν ὑψίστην φάσιν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης κεκλημένος νὰ ἐρμηνεύσω πρὸς ὑμᾶς, τὰς πολιτείας δηλονότι αὐτονόμου πρὸς ἑτέραν αὐτόνομον πολιτείαν σχέσεις, ὁμοιάζω ἀνθρώπῳ ἐπὶ κορυφῆς πυραμίδος τεθέντος, ὁφείλοντος δὲ ἐκθέσαι πῶς ἐφθασεν ἐκεῖ, πῶς δὲ καὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν νὰ φθάσωσι. Ναί, ἀπὸ τῆς ἀκροτάτης ταύτης σκοπιᾶς εὐρύτατον βλέπει ὀρίζοντα, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἐρευνᾷ εἰ ἐπὶ στερόχῳ ἴσταται ἡ πυραμὶς βάσεως, ἀναζητῶν δὲ κατανοεῖ ὅτι ἐκ τῶν τριῶν ἀπὸ τῶν τοῦ δικαίου συνδυασμῶν πηγαζουσῶν σχέσεων, οὗτος κέκληται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν τρίτην, διότι αἱ σχέσεις αὐταὶ καίτοι κατὰ τὰς μερικότητάς αὐτῶν πολύτροποι εἰς τρεῖς κυρίας δύνανται ν' ἀναχθῶσι τάξεις ἤγουν

Α' Σχέσεων ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον.

Β' Σχέσεων ἀνθρώπου πρὸς κοινωνίαν, καὶ ἐναλλάξ.

Γ' Σχέσεων κοινωνίας πρὸς κοινωνίαν.

Τούτων τὰ μὲν κατὰ τὴν πρώτην, τὸ ἰδιωτικὸν λεγόμενον δίκαιον διερευνᾷ εἰς πολλὰ διακλαδιζόμενον μέρη· τὰ δὲ κατὰ τὴν δευτέραν τὸ ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον ἐξετάζει· τέλος δὲ, εἰς τὰ κατὰ τὴν τρίτην τὸ ἐξωτερικὸν δημόσιον δίκαιον καταγίνεται. Ἀλλὰ πῶς ἔσται δυνατόν νὰ φθάσῃ τις εἰς τὴν ἐξέτασιν τούτων πρὶν ἢ κατὰ βάθος γνωρίσῃ ὅποια τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις καὶ ὁ προορισμὸς, ὅποια τῆς πολιτείας ἡ ὀργάνωσις; ἐφ' ᾧ οὐχὶ ἀπο σκοποῦ παρ' ἅπασιν σχεδὸν τοῖς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην Πανεπιστημίους ἡ ἔδρα τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου περιλαμβάνει καὶ τὸ δὴ φυσικὸν λεγόμενον δίκαιον, ὅπερ ἀκριβέστερον φιλοσοφία τοῦ δικαίου ὑπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς σοφῶν μετωνομάσθη, τῷ δ' ὀνόματι τούτῳ κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν χρῆσώμεθα. Ἐκεῖ θέλομεν διίδειν ὅτι ἄλλο τὸ δίκαιον, ἄλλο δ' ὁ γραπτὸς νόμος, καὶ ὅτι τὸ ἐν ὅλῳ τοῦ ἑτέρου διάφορον· τὸ μὲν τὸ ἀρχετύπως πρωτότυπον, τὸ δ' ἡ εἰκὼν καὶ ὅτι τὸ μὲν, ἐν καὶ μόνον καὶ ἀμετάβλητον, τὸ δὲ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἐπιδέξιον τοῦ συγγραφέως, καλόν· οἱ δὲ συγγραφεῖς αὐτοῦ, ὡς τινες ζωγράφοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἐν πίναξι διαφόροις γράφοντες, τελειοτέραν ἢ ἀτελεστέραν κα-

τορθοῦσιν, οὐδεὶς ὅμως τοσοῦτόν ποτε τελείαν ὥστε μὴδὲ ψέγμα ἐλάχιστον ἐν ἑαυτῇ φέρειν. Τέλος δὲ, προστιθέμενοι τοῖς κατὰ τὸ ἐνεστὸς ἀκαδημαϊκὸν ἔτος ἀκροάμασι καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ δημοσίου δικαίου, ἦτοι τὰ κατὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς θεωρίας τῶν πολιτευμάτων, διότι ἡ ἱστορία οὐδὲν ἄλλο ἤθελεν εἶσθαι παρὰ ἄγονος ἀπομνημόνευσις τοῦ παρελθόντος εἰ μὴ ἐχρησίμευε πρὸς διδασκαλίαν τοῦ μέλλοντος, τί δὲ παρασκευαστικώτερον αἰσιωτέρου διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς κοινωνίας μέλλοντος εἰμὴ ἡ ἀποφυγὴ ἢ ἐπανόρθωσις σφαλμάτων, εἰς ἃ ὡς τὰ μαθηματικὰ ἀκριβῆς τῆς ἱστορίας νόμος φέρει πάντως τὰ εἰς αὐτὰ ἐμπεσόντα ἔθνη, τὸ ἐπὶ διδάξομεν τὸ θετικὸν διεθνὲς δίκαιον, εἰς διετίαν οὕτω τὸν ὅλον περιλαμβάνοντες κύκλον τοῦ μαθήματος.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ εἰμὴ ἀφοῦ ἑαυτὸν μελετήσῃ καὶ τὰς ἐν ἑαυτῷ δυνάμεις ἀκριβῶς διαγνώσῃ· τὸ γνῶθι σαυτὸν ἔστι τὸ μέσον δι' οὗ θέλει ἀναβίβασθῆ εἰς τὴν κατάληψιν, ὅσω αἱ περιορισμέναι αὐτοῦ τὸ ἐπιτρέπουσι δυνάμεις, τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, διότι τὸ ἀσθενὲς τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ τὸ περιορισμένον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἐν τῇ σμικρότητι τῆς ἑαυτοῦ φύσεως συννοῶν ἀναλογίσει ταῦτα πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἰψίστου τοῦ τὰ πάντα πλάσαντος, καὶ συνέχοντος, καὶ προάγοντος, καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις τῶν ἔργων αὐτοῦ τὴν αὐτὴν ἐπιθέντος σφραγίδα τῆς σοφίας καὶ παντοδυναμίας ἦν καὶ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις, διότι ἐνώπιον αὐτοῦ οὐδὲν μέγα, οὐδὲν σμικρὸν, ὡς μὴδ' ἄλλως πλεῖω καταβαλόντος βούλησιν πρὸς παραγωγὴν τοῦ μεγίστου τῶν οὐράνιων σωμάτων ἐκείνης ἦν κπτέθαλε πρὸς γένεσιν τοῦ ἐλαχίστου τῶν σκωλήκων.

Ἀλλ' ὡς ὁ Θεὸς πρῶτον ἐβουλήθη εἶτα δὲ διέταξεν, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος δεῖν πρῶτον νὰ μελετήσῃ καὶ ἐτοιμάσῃ εἶτα δὲ ν' ἀποδυσθῆ πρὸς τὸ ἔργον. Ἄπας δ' ὁ τοῦ ἀνθρώπου βίος ἐν τοῖς δυοῖν τούτοις περιλαμβάνεται, τὸ διανοεῖσθαι δηλονότι καὶ βούλεσθαι, ἐξ ὧν πηγάζει ἡ ἐνέργεια καὶ πραγματοποιήσις τῶν μελετημένων καὶ βεβουλευμένων.

Ποίαν δὲ μέθοδον, τουτέστι ποίαν ὁδὸν ἀκολουθήσει ὁ ἄνθρωπος; ἀπὸ ποίας ποτὲ πηγῆς ἀρυσθήσεται τὸ ἐφόδιον; τὸ ζήτημα τοῦτο οὐκ ἔστι νέον δι' ἡμᾶς· καὶ ἐν τῇ τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου πραγματείᾳ διεπλάτυναμεν αὐτὸ, καὶ ἐν τοῖς νομίμοις τῶν ἐθνῶν οὐκ ὀλίγα περὶ αὐτοῦ διελάβομεν, ἀγραφόν τινα νόμον ἐπιστήσαντες γνώμονα τῶν τοῦ ἀνθρώπου βουλευμάτων τε καὶ ἔργων, καὶ τοῦτον ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμποιηθέντα τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου· τοῦτον δ' ἀρχαιότερον καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἀνηγόρευσαν καθηγεμόνα τοῦ βίου διὰ τοῦ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ἔηρ δόγματος αὐτῶν. Ταῦτα δ' εἶπομεν καὶ τοι συνειδότες ὅτι ὁ ἄγραφος οὗτος καὶ θεῖος νόμος ἐν πολλοῖς

(α) Ὅμηρ. Ὀδυσσ. Γ. σ. 562.

συσκοτίζεται ὑπὸ τῶν παθῶν, τῶν ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οἶονεὶ ἀκρωτηριαάζεται ὑπὸ τοῦ πεπερασμένου τῶν δυνάμεων αὐτοῦ «οἷα νάματα ἄρθονα » καὶ διαυγῆ ἀπὸ ὑψικρήνου πηγῆς καταπίπτοντα » διακλαδίζονται ἐν πολλοῖς ῥύαξιν, ἐξ ὧν ἕκαστος » ἀφ' ὧν διέρχεται τόπων προσλαμβάνει ἰδιάζον εἶδος » καὶ γεῦσιν, ἄλλος ἄλλην, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον » ἀκάθαρτον, οὐδεὶς δ' ἀνόθευτον καὶ καθαρὰν τὴν » ἦν ἀπὸ τῆς πρώτης πηγῆς φύσιν φέρει, οὕτω καὶ αἱ » νομοθεσίαι τῶν ἐθνῶν τίς μὲν πλέον, τίς δὲ ἥττον » ἀπομακρύνονται τοῦ θεοῦ ἀρχετύπου (α) ».

Αἱ τοῦ ἀνθρώπου κοινωνικαὶ σχέσεις ἃ τε ἐμφυτοὶ αὐτῷ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς πλάσεως αὐτοῦ διεδηλώθησαν, ὅθεν τὴν τε οἰκογένειαν καὶ τὴν πολιτείαν συνέστησε, καὶ τοὺς νόμους τῆς ὀργανώσεως αὐτῶν ἔθετο, καὶ διεδραμάτισε τὰ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, πρὶν ἢ πρὸς ἑαυτὸν στρέψας τὸ βλέμμα ἀναζητήτη μὴ τις ἀρχὴ ἀναλλοίωτος, μὴ τις Ζεὺς καθηγμένων, ὡς ἔλεγον προσηφῶς οἱ Στωϊκοί, ὑπάρχη ἐν ἑαυτῷ, κίνητρον τῶν κατὰ μέρος ἐνεργειῶν τοῦ ἀτόμου, ἐπαγωγεὺς τῶν ἐν συνόλῳ τῆς πολιτείας πράξεων, πρὸς ἓνα τελικὸν τῆς ὕλης ἀνθρωπότητος σκοπὸν.

Τὴν ἀναζήτησιν λοιπὸν τοῦ νόμου τούτου προτιθέμενοι τὴν περίοδον τῶν μελετῶν ἡμῶν διακρίνομεν εἰς πέντε μέρη· καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἐξετάσομεν τὸν ἀνθρώπον αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὴν κοινωνίαν· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τὴν θεωρίαν τῶν πολιτευμάτων ἐκθέσομεν· ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ ἐκ ταύτης διδάγματα· ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τὸ διεθνὲς δίκαιον κατὰ τὸ θετικὸν αὐτοῦ μέρος.

Εὐρὺς ὁ κύκλος, φίλτατοι ὁμιληταί, καὶ τῆς μελέτης ἡμῶν ἄξιος· διότι τοῦ ἀνθρώπου τὴν φύσιν μελετῶντες θέλομεν προεῖν ἀπὸ τῆς μονάδος ταύτης εἰς τὰς πολυαριθμους κοινότητας τὰς κλυομένας ἔθνη, εἶτα δὲ ταῦτα ὡς συνθέτους ἀριθμοὺς ἔχοντες πρὸς ἄλλους ὁμοίους αὐτοῖς σχετίσομεν ἀριθμοὺς, καὶ ἐν τῷ μέρει ὅσῳ καὶ ἐν τῷ ὅλῳ διακρινοῦμεν τὸν ὑπερφυσικὸν νόμον ἢ τὸ ὑψιστὸν ἐνέθετο τῇ ἀνθρωπότητι· εἰ δὲ καταπληκτικὸν ἅμα καὶ ἐπαγωγὸν τὸ μελετῆν τοὺς νόμους τῆς ἀψύχου δημιουργίας, πόσον ἐπαγωγότερον τοὺς νόμους τῆς ἀφθάρτου ἡμῶν ψυχῆς ἀναζητεῖν;

Τί ἐστὶν ἀνθρώπος καθ' ἑαυτὸν ὡς σῶμα; μέρος ἐλάχιστον τοῦ μεγίστου τῶν ὄντων κόσμου· τί δ' ὡς δυνάμις ψυχῆς; ἀπόβροια τῆς θεότητος, εἰκὼν μικρὰ τῆς θείας καὶ μεγίστης δυνάμεως, νοῦς τῆς γιγαντώδους ὕλης δεσπόζων καὶ ταπεινὴν αὐτοῦ θεραπεινίδα τὴν κτίσιν ἔχων. Κἂν τὸ σύμπαν ὅλον, ἔλεγεν ὁ Πασχάλ, ἐπιπέσῃ ἐπ' ἐμὲ καὶ συντρίψῃ με, πάλιν

(α) Ἱστορικῆς προεισαγωγῆς εἰς τὰ τῶν ἐθνῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ νόμιμα, σελ. κ—κα.

ἀνώτερος τοῦ συνθλίψοντός με σύμπαντός εἰμι, διότι ἐκεῖνο ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἑαυτοῦ ἰσχύος συνθλάσει με, ἐγὼ δ' ἐν γνώσει τῶν ἐκείνου νόμων καὶ τῶν ἐν ἐμοὶ ψυχικῶν καὶ αὐλῶν δυνάμεων ὑπομενῶ. Ἐλεύθερος, αὐτογνώμων, καὶ τούτου ἕνεκεν ὑπεύθυνος διὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ πράξεις, ἴσος πρὸς πάντας καὶ οὐδεὶς οὐδενὶ κατώτερος, κύριος πασῶν τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, καὶ δι' αὐτῶν τὴν ἰδιοκτησίαν παριζόμενος, τὴν οἰκογένειαν δημιουργῶν καὶ ἑαυτὸν διαπλάττων, ὑφίσταται τὰς εὐθύνας ὡς φυσικὴν συνέπειαν τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, καὶ διδάσκειται ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ μόνου τὴν ἰδίαν εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν παρασκευάζει. Διὰ τοῦ νοῦς του τὸν κόσμον γνωρίζει, καὶ τῆς φύσεως τοὺς νόμους εὐρίσκει, διὰ δὲ τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας τὴν δημιουργίαν πᾶσαν μεταχειρίζεται καὶ διαπλάττει κατὰ τὴν ἰδίαν βούλησιν. Ταπεινοὶ τὰ ὄρη, ὑψοὶ τὰς κοιλάδας, πετᾶ ἐπὶ τῶν θαλασσῶν Ξέρξης νέος διὰ τῆς ἐπιστήμης δέρον τὰ ὑγρά αὐτῶν κέλευθα, τὰς ἐρήμους μεταβάλλει εἰς ὁάσεις, ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁποῖοτε ἔ ἀνθρώπος τὸ βλέμμα στρέψῃ τῆς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐλευθέρας ἐνεργείας τὰ ἔχνη βλέπει, καὶ τούτων τὰς ἀτραποὺς εἰς εὐρείας ὁδοὺς μεταβάλλει· ὅσῳ δὲ πλείω οἱ πρὸ αὐτοῦ εἰργάσθησαν τόσῳ μείζονα αὐτὸς ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ προσπάθειαν ἵνα μὴ τὸν κληρὸν ἐλαττώσῃ. Ποῖον δ' ἔθνος μείζονα τῶν Ἑλλήνων ἔσχε κληρονομίαν ἐλευθερίας καὶ ἐπιστήμης;

Ἀρῶ τὸν ἀνθρώπον ἐν ἀναλύσει ἐξετάσομεν θέλομεν ἐν συνθέσει μελετήσῃ αὐτόν· ποῖα τὰ χρέη ποῖα δὲ καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ· τί ἐστὶν ἔθνος καὶ ἐκ τίνων συγκροτεῖται· τί δὲ κυριαρχία τοῦ ἔθνους, ὁποῖαν δὲ ἡ αὐτονομία δίδωσιν αὐτῷ προσωπικότητα· ποῖοι οἱ νόμιμοι πόθοι αὐτοῦ, ποῖ δὲ συγκροῦνται οὗτοι πρὸς τὴν αὐτονομίαν τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνίας καὶ διὰ τίνων μέσων δύναται νὰ εὐδαιμονήσῃ. Ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ φίλτατου παντὶ ἐλευθέρῳ ἀνδρὶ θέλομεν φέρει τὸν λόγον· τί ἐστὶ Πατρίς; τί περιλαμβάνει τὸ θεῖον τοῦτο ὄνομα, τὸ φίλτερον καὶ τοκέων καὶ τέκνων; τὸ ἐν μιᾷ ἐνότητι φίλους τε καὶ ἰδίᾳ διασπικτότας ἀλλήλων συνάπτον; τὸ ἐκ μυχῶν πᾶσαν καρδίαν συγκινοῦν, τὸ ἐν ὑστέρω πᾶν ἀτομικὸν συμφέρον τιθέμενον; τὸ ἐξαιρὸν πρὸς ὅ,τι εὐγενὲς καὶ μέγα; τὸ ὡς καθαρτῆριον πῦρ κατακαῖον ὅ,τι φαῦλον καὶ ταπεινόν; τὸ μίαν ψυχὴν ἐν μυριάδων μυριάσιν ἀνθρώπων σώμασιν ἐμψύον; τέλος δὲ, τὸ τοὺς τεθνεῶτας εἰς γενεὰς γενεῶν πρὸς τοὺς ζῶντας ἀλληλεγγύως συνδέον, οἷος δὲ τις ἠλεκτρικὸς σπινθὴρ τοὺς μὲν ζῶντας ἠλεκτρίζων, τοὺς δὲ θανόντας γαλβανίζων;

Τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος ὡς συντελεστικώτατόν τι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν μέρει καὶ τῆς ὅλης κοινωνίας ἐν γένει, ἔσται τὸ ἀντικείμε-

νον ἐπισταμένης ἡμῶν μελέτης, διότι ἀπὸ τοῦ εἶδους τοῦ πολιτεύματος ἀκριβῶς καὶ περὶ τοῦ ἔθνους διαγινώσκει τις δύναται. Φαῦλον ἔθνος ἀδύνατον ἔχειν ἀγαθὸν πολίτευμα, ὡς ἀδύνατόν ἐστι καὶ τὸ ὑποβαλεῖν εὐγενές καὶ γενναῖον ἔθνος ὑπὸ πολίτευμα σκολιόν, καὶν δὲ τις τύραννος τὸ σκῆπτρον εἰς μάστιγα μεταβάλλῃ, τὸ ἔθνος τὴν μάστιγα εἰς φραγγέλιον μεταποιήσῃ καὶ τὸν δυνάστην ἐκβάλλῃ τῆς ἀρχῆς. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο θέλομεν ἐξετάσει ὁποῖά τινα δεῖ ἔχειν τὸ πολίτευμα, πῶς δὲ συγκιρναῖται ἡ ἐλευθερία μετὰ τῆς ἀρχῆς, ἡ ἀτομικὴ αὐτοβουλία μετὰ τῆς ἐξουσίας, ἡ κυριαρχία τοῦ ἔθνους μετὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ πολίτου, ὁ δεσμός τοῦ νόμου μετὰ τῆς ἀκωλύτου τῶν δυνάμεων χρήσεως. Ὡς ὁ Θεὸς συνδέσας τὰ τοῦ σώματος μέλη διὰ χόνδρων καὶ ὑμένων, καὶ νεύρων τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάλυσιν ἐκώλυσεν οὐχ ἥττον δ' ἀφῆκεν αὐτοῖς πλήρη καὶ ἐλευθέραν τὴν πρὸς τὰ καθέκαστα ἐνέργειαν, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐλευθερώσας τὰ καθ' ἑαυτὸν διαπραττει, τὰς ἰδίας δὲ δυνάμεις πρὸς τὸ κεφάλαιον τῶν ἀπὸ τῶν ὁμοίων αὐτῷ συνεισφερομένων συνάπτων αὐξοῖ αὐτὸ καὶ κατασταίνει ὥστε ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ νόμου πρὸς τὴν ἰσχὴν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου προκύπτει τι ἑναρμόνιον, ὑπερῆσται ἢ τῆς κοινωνίας εὐημερία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἁρμονία αὕτη ἔγκειται ἐν ἠθικῇ τινι σφαίρᾳ ἀνωτέρᾳ τῆς ἐξωτερικῆς τοῦ πολιτεύματος ὀργανώσεως, δύναται δὲ νὰ ὑπάρξῃ ἐν μοναρχίᾳ ὅσῃ καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ καὶ δημοκρατίᾳ, θέλομεν μὲν ἐξετάσει ἕκαστον τῶν εἰδῶν τούτων, ἀλλὰ δὲν θέλομεν μεταιολογήσει πρὸς τὸ ν' ἀναγορεύσωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐξ αὐτῶν ὡς τὸ ἀπολύτως βέλτιστον καὶ τῶν δύο ἄλλων ὑπέρτατον. Τὴν ἱστορίαν ἀναδιφῆσαντες καὶ τὰ ἐκ ταύτης διδάγματα συνάψαντες ὅπως τὸ φιλοσοφικὸν πόρισμα ἐξ αὐτῶν ἐξαγάγωμεν, γενήσεται καταφανές, ὅτι ἡ ἁρμονία τῆς πολιτείας ἔγκειται μὲν τῷ τοῦ πολιτεύματος εἶδει, ἀλλὰ τῷ πρακτικῷ καὶ κατὰ τὰς κλίσεις καὶ ῥοπὰς τοῦ ἔθνους συμφωνοτέρῳ οὐχὶ δὲ τῷ κατὰ τύπον ἑμοιον καὶ ἀμετάβλητον συγκεκριτημένῳ. Ὡς γὰρ ἡ αὐτὴ δίαιτα τοῦ ζῆν οὐ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις συμφέρει, οὕτως οὐδὲ ἐν πολιτεύματι εἶδος ἀπολύτως πάσῃ κοινωνίᾳ ἀνθρώπων ἀρμόζει.

Ἄρου δὲ τὰ διάφορα ταῦτα μέρη τοῦ προδόμου τῆς ἐπιστήμης ἧς ἐκλήθημεν ν' ἀναλύσωμεν τοὺς νόμους ἐξετάσωμεν, καὶ οἶονεὶ προπαρασκευασθῶμεν εἰς τὰ μυστήρια τῆς ὑψίστης φάσεως τῶν τοῦ ἀνθρώπου ἔργων, θέλομεν ἐπιληφθῆ τῆς σπουδῆς τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου. Συγκεκριτημένοι ἤδη διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀδιστακτικῶς πιστεύοντες ὅτι ὁ Ἰψιστος ὁ τὸ πᾶν διὰ τῆς ἁρμονίας καὶ καλλύνας καὶ ποιικιλίας, ὁ τὸν ἄνθρωπον λογικὸν πλάσας, ὁ ἐν τῇ καρδίᾳ

αὐτοῦ θεῖς πόθους νομίμους καὶ πρὸς εὐγενῆ τείνοντας σκοπὸν, ὁ πολλοὺς ἀνθρώπους συνάψας διὰ κοινότητος γλώσσης καὶ ἡθῶν, καὶ θρησκείας, καὶ πόθων, ἀδύνατον θέλειν αὐτὸν τὰς κοινωνίας εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλας, καθόσον πᾶς πόλεμος ὅ,τι πολεμιώτατον τῇ ἁρμονίᾳ ἐστίν. Ὡς δ' ἐν τῇ κατὰ μέρος κοινωνίᾳ ἄνθρωπος ἐπ' ἀνθρώπῳ στηριζόμενος ἰσχυροποιεῖται καὶ πρὸς τὴν ἀμφοτέρων μείζονα εὐημερίαν ὁμοῦ βαδίζουσιν, οὕτω καὶ ἔθνος ἔθνεϊ ἀδελφίζον προβαίνει πρὸς τὸν θεῖον προορισμὸν, ὅστις ἐστὶν ὁ νόμος τῆς προόδου, ὁ σκοπὸς δι' ὃν ἐπλάσθησαν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἀνθρωπότης ἄρα ἐν συνόλῳ λαμβανομένη ἔχει τοὺς νόμους αὐτῆς, ὡς ἔχουσιν αὐτοὺς ἕκαστη κοινωνία ἰδίᾳ, ἕκαστος ἄνθρωπος ἀτομικῶς.

Τὴν διαφορὰν μεταξὺ ἀτόμου, κοινωνίας ἢ τοῦ ἔθνους, καὶ ἀνθρωπότητος ἐν ὅλῳ, ἕκαστος ἠδυνήθη διακρίνει ἀφ' ἧς ἡμέρας τὰ τρία ταῦτα διακεκριμένα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρέστησαν· ἀλλ' ἐκεῖνο δὴ δὲν διεκρίθη ὑπὸ πάντων, ἡ ἁρμονία, ἡ ἐνότης, ἡ οὕτως εἰπεῖν ἀλληλεγγύη, ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα συναπαρτιζόντων στοιχείων. Τὰ διαιροῦντα μικροῦ λόγου συμφέροντα, καὶ τὰ ἐκ τούτων πηγάζοντα χαμαίζηλα πάθη, ἢ τοῖς τὴν παρ' ἑκάστων, ὡς νόμον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐκλαμβάνοντες τινες φυσικὴν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν τὴν μόνωσιν ἀνηγόρευσαν, ὑπέρτατον τῶν κοινωνιῶν συνεκτικὸν στοιχεῖον τὸν φόβον, ἀναπύδραστον δὲ καὶ στυγεράν ἀνάγκην τῆς ἀνθρωπότητος τὸν πόλεμον. Ἡ ἐπιστήμη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διέλυσε τὴν ἀπάτην βοηθουμένη ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν γενομένων θαυμασιῶν ἀνακαλύψεων τῆς τοῦ ἀτμοῦ δυνάμεως καὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ τηλεγράφου, τοῦ μεταλλικοῦ τούτου σύρματος ὅπερ κέκληται τὴν σφαῖραν ἅπασαν νὰ περιζώσῃ ὅπως συμβολικῶς παρασταίνει τοῖς λαοῖς ὅτι διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς ἀδελφότητος δεόν νὰ ὦσι πρὸς ἀλλήλους συνεσφιγμένοι, συνεννοούμενοι δ' ὁμονοήσωσι καὶ τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐπλάσθησαν πραγματοποιήσωσιν.

Ἄλλ' ἡ ὁμόνοια δὲν σημαίνει συγχώνευσιν, οὐδ' ἡ ὁμοφροσύνη παραίτησιν ἀτομικότητος. Ὡς δ' ὁ ἄνθρωπος ἐν κοινωνίᾳ ζῶν αὐξοῖ τὰς ἐκυτοῦ δυνάμεις, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοβουλίαν διατηρεῖ, πεπρωικισμένος δ' ὁ μὲν τοιαῦδέ τινα ἀρετῆ, ἑτέρα δὲ τινὶ ὁ ἄλλος, πάντες εἰς κοινὸν ἔρανον τὰς μερικὰς αὐτῶν συνεισφέρουσι δυνάμεις καὶ δι' αὐτῶν αὐξοῖ τῆς πολιτείας τὸ κεφάλαιον, οὕτω καὶ τῶν ἔθνῶν ἕκαστον ἰδίαν μὲν ἔλαβε παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἀποστολήν, πάντα ὅμως πάντως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν τῆς ὕλης ἀνθρωπότητος, καίτοι ἕκαστον αὐτῶν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ πολιτεύεται φύσιν, καὶ κλίσεις ἰδίας ἔχει καὶ μέλλον ἴδιον, ὅπως ἐν τῷ ὅλῳ μουσικῷ χορῷ ἕκαστον μουσικὸν ὄργανον ἴδιον φθόγ-

γον ἔχον τοὺς ἑαυτοῦ ἤχους συναρμόζει πρὸς τοὺς τῶν λοιπῶν ἀνομοίων αὐτῷ τῷ τε εἶδει καὶ τῷ φθόγγῳ ὀργάνων, ὑπὸ δὲ τὴν διεύθυνσιν καὶ τὰς ἐμπνεύσεις ἀρίστου μουσουργοῦ πάντα συναποτελοῦσι μουσικὴν ἀρμονίαν ἐξείρουσαν τὸν νοῦν καὶ ἀγαθοποιούσαν τὴν καρδίαν.

Ναί, φίλτατοι ὁμιληταί! καὶ αἱ θεοκρατηθεῖσαι πολιτεῖαι τῆς Αἰγύπτου, καὶ Ἰουδαίας, καὶ Ἰνδοσινακῆς, καὶ αἱ στρατιωτικὴ μοναρχίαι τῆς Περσίας καὶ Μηδικῆς, καὶ αἱ ἐμπορικαὶ κλίσεις τῶν Φοινίκων, καὶ τῶν Καρχηδονίων ὁ ἄγριος πολιτισμὸς, καὶ αἱ ἐν Ρώμῃ ἐπὶ πέντε ὅλους αἰῶνας ἐν τῇ μεταξὺ τοῦ Καπιτωλίνου καὶ Παλατίνου λόφου κοιλότητι τοῦ φόρου διαδραματισθεῖσαι πάλαι τῆς ἀριστοκρατίας πρὸς τὴν δημοκρατίαν, καὶ τῆς Ἑλλάδος αἱ τόσαι ἀποικίαι, καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἐκλάμψασα καὶ μηδέποτε σβησθεῖσα σοφία καὶ καλλιτεχνία, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ ἐκστρατεία, καὶ τῆς Ρώμης ἡ κοσμοκρατορία, καὶ τῶν βαρβάρων αἱ ἐπιδρομαί, καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ σωτήριος ἐνέργεια, πρὸς τὸν φιλοσοφούντα ἐν τῇ ἀπειρῷ αὐτῶν ποικιλίᾳ παριστῶσιν ἐναρμόνιον ἐνότητά καταπλήττουσαν τὴν φαντασίαν. Οὕτως αἱ θεοκρατούμεναι πολιτεῖαι στηριζόμεναι ἐπὶ τοῦ δόγματος ὅτι τὸ ἔθνος ἐστὶ τὸ ἰδιαιδίον ὑπὸ τοῦ θεοῦ πεφλημένον ἀνθρώπων γένος τὴν δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐξουσίαν εἰς ἑαυτὸν ὁ ζηλότυπος αὐτοῦ ἐπεφυλάσσει θεός, διερμηνεῖς δὲ τῶν βουλῶν αὐτοῦ καθαρῶς ἄνευ τινος ἐξελέξατο ἀπὸ τοῦ ἔθνους τάξιν, πρὸς ἣν τὰς ἑαυτοῦ ἀποκαλύπτει ῥήτραις δι' ὑπερφυσικῶν τρόπων, κύριον ἔχουσι μέλημα, αἱ τριαῦται πολιτεῖαι λέγω, τὸ ἀπομονώνει τὸ ἔθνος καὶ ἡμῶς, οἷον ἂν καταβάλωσιν οἱ ἱερεῖς προσπάθειαν ἀδύνατον ὅπως αἱ ἄλλαι τῆς πολιτείας τάξεις μὴ τοῖς ἄλλοις συγχρωτισθῶσιν ἔθνεσιν· αὐτοὶ δ' οἱ ἱερεῖς πρὸς τὸ ἑαυτῶν ἐργαζόμενοι συμφέρον τὸν γενικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους σκοπὸν ἐξεργάζονται ἱεροφάνται κερυμμένου θεοῦ ἐν ἀδείᾳ μελετῶσι περὶ τε τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ, τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κυβερνήσεως τῆς πολιτείας, οὕτω δὲ λανθάνοντές πως ἑαυτοὺς φιλοσοφοῦσιν, ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἐνέργεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος θάπτον ἢ βράδιον εἰς ὠφέλειαν τοῦ ὅλου γένους μεταστρέφει, οὕτω καὶ αἱ ἱερατικαὶ αὐταὶ μελέται αὐξάνονται καὶ προάγονται, τὰ δὲ σωματεῖα τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων, τῶν ἐν Χαλδαίᾳ μάγων, τῶν Ἰνδῶν Βραχμάνων, τῶν Σινῶν Βόντζων μορφοῦνται, οἷον εἰ τινες ἀκαδημαῖαι τῶν παναρχαίων χρόνων τὴν σοφίαν κητάκρυπτον ἔχουσαι, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐπ' αὐτῇ ἐγκυχυόμεναι, λογιζόμεναι δ' ἦττον ἐαυτῶν τὰ ἄλλα τῶν ἔθνων, ὥστε οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου νήπιαι τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων σοφίαν ἔλεγον τῷ Ἡρόδοτῳ

Οὕτως οἱ Φοίνικες τὴν πρὸς δυσμὰς τοῦ Λιβάνου μακρὰν καὶ στενὴν λωρίδα γῆς εἰς κλῆρον λαχόντες, καὶ ὑπὸ τῶν ὑπὲρ αὐτοὺς ἰσχυρῶν ἔθνων κωλυόμενοι ἵνα τύχῃσι χώρας ἱκανῆς πρὸς συντήρησιν, πόρον βίου ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐμηχανεύθησαν, καὶ ἐπλούτησαν ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἀποικίας συνέστησαν, καὶ ἰσχυροὶ ἐγένοντο. Ἄλλα δ' ἔθνη στρατιωτικὰ κατακτηταὶ ἐν ὅπλοις περιάγοντα τὴν ὑφήλιον συνεκίρνωι τὰ ἔθνη, τὰ ἀπὸ τῶν μὲν σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ μεταφέροντες εἰς τὰ δε, ὡς ὁ σφοδρὸς βορέας τὸν κάλυκα τοῦ ἄνθους καταρρίπτων, τὴν γύριν, τὴν τὸ σπέρμα περιέχουσαν, εἰς τ' ἀπώτατα μεταφέρει, ἐκεῖ δ' ἐπὶ τινα ἐν τῇ γῇ χρόνον συγκρυπτομένη αὕτη ἀνοσοφρεῖ. Οὕτως οἱ Ἴρῳες, οὕτως οἱ Ἀσσύριοι, οὕτως οἱ Πέρσαι. Ἄλλ' οἷα τε πρόδραμος βούλησις τοῦ θεοῦ ὄριον τῶν κατακτήσεων τῶν ἔθνων τούτων ἡ Ἀσία, ἅμα δ' εἰς τῆς Εὐρώπης τὰς ἀκτὰς ἐπλησίασαν τὰ κυματοαγῆ τούτων στίφη συνεβλάσθησαν, διότι τῆς ἀλόγου βίας ὄργανα ὑπὸ τῆς λογικῆς τῆς ιδέας δυνάμειως κατεβλήθησαν· ἔστω δὲ καὶ ταῦτα εἰς ἀπόδειξιν τοῦ θεοῦ νόμου, ὅτι ὁ νοῦς κρατεῖ τῆς ὕλης.

Ἡ δ' Ἑλλάς, ἡ πεφλημένη ἡμῶν πατρίς, ὑπῆρξεν ὁ μυσταγωγὸς τῆς ἀνθρωπότητος, σμικρὰ τῷ σώματι κατεκτήσατο τὸν κόσμον διὰ τῆς ιδέας, αἱ δ' ἀποικίαι αὐτῆς ἐγένοντο κέντρα πολιτισμοῦ· εἰς ἀξένους ἀκτὰς δὲν μετέφερον αὕτη τῶν ὅπλων τὴν βίαν ἀλλὰ τοῦ λόγου τοῦ πειθῶ, καὶ οἱ βάρβαροι λαοὶ προσέφερον αὐτῇ τὴν κύλικα τῆς ξενίας ὡς ἡ Γυπτίς, ἡ καθ' Ἑλλήνας Ἀριστοξένη, Πρώτῳ τῷ οἰκιστῇ τῆς Μασσαλίας προσέφερε, καὶ σὺν τῇ κύλικι τὴν δεξιάν αὐτῆς. Ἀπὸ τῶν ἀποικίων τούτων ὡς ἀπὸ τοσοῦτων ἐστιῶν ἐσελάγησεν ὁ πολιτισμὸς πρὸς τοὺς περιόικους. Ἡ ἐλευθερία ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐνοήθη, ἡγεμονία δὲ βίου ὑπὸ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων τῆς Ἑλλάδος ὠρίσθη, ἡ δὲ εὐρύστερος αὕτη ἐλευθερία παρήγαγεν ὀλόκληρον τῶν ιδεῶν τὸν κόσμον, καὶ ἀπὸ εἰκοσιπέντε ἡδὴ αἰώνων ἐκτρέφει τῆς οἰκουμένης τὸν νοῦν, καὶ μεγαλύνει τὸ φρόνημα, καὶ διὰ μὲν τοῦ Σωκράτους ἠθοποιεῖ, διὰ δὲ τοῦ Πλάτωνος τὸ μέχρι τίνος σημείου δύναται νὰ φθάσῃ τοῦ ἀνθρώπου ὁ νοῦς ἐμφαίνει, διὰ τοῦ Ὁμήρου γοητεύει, διὰ τοῦ Πινδάρου ὀργεῖ τὴν καρδίαν, διὰ τοῦ Εὐριπίδου νοθετεῖ, διὰ τοῦ Σοφοκλέους κλαίει ἐπὶ ταῖς δυστυχίαις τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ δὲ τοῦ Αἰσχύλου πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσιῶι τὸν πολίτην, διὰ τοῦ Ἐπικτήτου αὐτῆς παρηγορεῖ τὸν δούλον ἐλευθέρων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ κατεργαζομένη, διὰ δὲ τοῦ Δημοσθένους αὐτῆς συντρίβει τοῦ δούλου τὰ δεσμά, καὶ διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸν κύκλον τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων περιέλαβε, καὶ δημιουργὸς αὐτὸς τῶν ἐπιστημῶν ἀληθῶς ἐπιδείκνυται. Τέλος δὲ ἀφ' αὐτοῦ τὸ κράτος τῶν ἰδεῶν ἐν ἑαυτῇ ἐμεγαλύνθη ὑπερεξεχειλίσε καὶ πρὸς

τὰ ἔθνη ἐξέρρουσε τῆς γῆς μέρη, συνεκστρατεύσαν μετὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐξελληνίσθη δὴ τότε ἡ Συρία, ἐξελληνίσθησαν δὲ τὰ Σοῦσα, καὶ ἡ Βαβυλών, καὶ τὰ Ἐκβάτανα, καὶ ὁ Ἰνδὸς, καὶ ὁ Νεῖλος, καὶ κατεκτήθησαν ἡ Ἀσία καὶ ἡ Ἀφρική εἰς τὸν πολιτισμὸν, καὶ ἐβίωσαν ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ μεχρὶ τοῦ ὄψευδοπροφήτου τῆς Ἀραβίας· τῆ ἀκατασχέτω τῶν ὀπλων αὐτοῦ βία καὶ τῷ φίλτρῳ φούλων ἡδονῶν κατέστρεψεν αὐτὸν, ὁ δ' ἄξιός τούτου διάδοχος Ὁμάρ κατέκαυσε τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν βιβλιοθήκην καὶ ἐζημίωσε τὸν κόσμον πολὺ πλέον ἢ πᾶς ἄλλος κατακτητής!

Ἐνῶ ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς διανοίας κατεκτάτο τὸν κόσμον ἡ Ῥώμη ἐξαιργάζετο τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην δι' ἧς μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ὀπλων αὐτῆς κατώρθωσε τὴν κοσμοκρατορίαν. Τὸ μόνον μέλημα τοῦ Ῥωμαίου ἦν αὕτη·

Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Ὅργανον ὁμοίως καὶ ἡ Ῥώμη τῆς θείας βουλήσεως γενομένη συνετέλεσεν οὐ μιὰν εἰς τῆς ἀνθρωπότητος τὰς τύχας· παρεσκεύασε τὴν ἐνότητα, ὑπόδειγμα δ' ἐγένετο εἰς τὸ μέλλον εἰς ὅποια ἐκτραχηλίσματα δύναται νὰ ὑποπέσῃ ἢ πρὸς τὰς ἀλόγους ὁρμὰς ἀφύσασα ἐκ τῆς ἀνθρωπότητος. Κολοσσὸς χρύσεος τὴν κεφαλὴν, ἀργύρεος τὸ στήθος, χάλκεος τοὺς μηρούς, πηλίνης εἶχε τὰς κνήμας, καὶ συνεθλάσθη ἄθεν διὰ τοῦτο ὄλαος τῆς Ῥώμης, τὸ βῆθρον τοῦ κολοσσοῦ τούτου, πάλαι μὲν θήτης τῶν συγκλητικῶν, μόλις ἐκτίσαστο τὴν ἑαυτοῦ ἐλευθερίαν καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιτυχίας ἐκβακχευθεὶς ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀργίαν καὶ τὰ θεάματα ἐφ' ἧ καὶ κατεστράφη ὑπὸ τῶν βαρβάρων.

Ἄλλ' ἰδοὺ προβάλλει βήματι βραδεὶ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμων φέρων τοῦ κόσμου ὁ Σωτὴρ· ἀγαπᾶτε ἀλλήλους ἐπιφρονεῖ, ὡς ὁ πατήρ μου ἠγάπησεν ὑμᾶς, ἐν τούτῳ γνώσοντες πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Εἰρήνη ὑμῖν.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ φάτις τοῦ κόσμου ἀλλάσσει· μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος ὁ πόλεμος ἐνέμετο τὴν γῆν, πολέμιος δὲ ἦν πᾶς μὴ πολίτης, *Adversus hostem aeterna auctoritas esto*, ὁ δὲ πολέμιος ἠττώμενος ἐγίνετο δούλος· *servi autem ex eo appellati sunt quod imperatores captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent*, ἀπὸ τοῦ κηρύγματος ὁμοίως τοῦ θεοῦ εὐαγγελίου εἰσῆχθη ἐν τῷ κόσμῳ ἀρχὴ τὰ μάλιστα συνεκτικῆ, ἡ ἀγάπη, σὺν αὐτῇ δ' ὁ ὄμιλος πασῶν τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Δυστυχῶς ὁ ἀπὸ τοῦ ἀγαθοποιοῦ τούτου κηρύγματος καρπὸς δὲν ὠρίμασεν ἀμέσως· δεκακοτῶ ἔτη αἰῶνας ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ συνεστρατεύετο ὑπὸ τῶν παθῶν· πῶς δὲ δυνατόν ἦν ἄλλως γενέσθαι; ἐφόσον πᾶς μὴ ὁμοεθνῆς πολέμιος ἐνομιζέτο, πᾶς δὲ μὴ ὁμόδοξος ἐχθρὸς ἐλο-

γίζετο, ἡ δὲ κοινωνία κατὰ τάξεις διετέλει διηρημένη, ἐκάστη δὲ τούτων κράτος ἐν κράτει συνέσταινεν, ἀσυγκοινωνήτος πρὸς τὰς ἄλλας μένουσα τάξεις, καὶ οἱ λαοὶ ἐν ὕπλοις πρὸς τοὺς ἄλλους συνηντῶντο λαοὺς, καὶ ἐπὶ τῶν πεδίων ἐν μάχαις αἱματηραῖς ἀλληλοσφραγοῦντο, πῶς ἦν δυνατόν ἡ εὐαγγελικὴ ἀγάπη νὰ κατάρξῃ τῆς γῆς; Μόνωσις λοιπὸν πανταχοῦ, ἡ δὲ τυραννία ἐνέμετο τὴν γῆν.

Διευτυπώσαμεν οὕτω τὸν χαρακτήρα τῶν μεσαιωνικῶν κοινωνιῶν. Ἐζητεῖτο ἡ ἐνότητα, διότι αὕτη ἐν τῷ δόγματι τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπάρχουσα καθίστατο ἀπερίγραπτος ἀνάγκη. Ἐτέθη ἐν τῇ μονοκρατορίᾳ τῶν αὐτοκρατόρων, ἀλλ' ὁ τιμαριωτισμὸς τὴν ἀλουργίδα τούτων ἐσχίσατο, ἕκαστος δὲ τῶν ἰσχυρῶν βίαιος τι ἀπ' αὐτῆς ἀρπάσας μετημφισβήτη. Ἐζητήθη ἐν τῇ παπικῇ τιάρχει, ἀλλ' οἱ Πάπαι τῶν ἐγκοσμίων γλιχόμενοι παρεξέστρεψαν τὸν Χριστιανισμὸν τῆς φυσικῆς αὐτῷ ὁδοῦ, ἀντὶ ν' ἀποδίδωσι τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ καὶ τῷ Καίσαρι ν' ἀφήσωσι τὰ τοῦ Καίσαρος, τὸν μὲν Θεὸν ἐκαπληλεύθησαν, τὰ δὲ τοῦ Καίσαρος ἐσφετερίσθησαν, καὶ τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τοῦ Πυρρῶν ὁ Πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ἔθετο, τὴν ἐωσφορικὴν ταύτην τελετὴν δημοσίᾳ πομπεύσας ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ἐν Βενετίᾳ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ἄλλ' ὁ Γερμανὸς Λούθηρος τὸ αἶσχος τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος ἐξεδικήθη, ἡ δὲ τὸ ἡγεμονικὸν στέμμα ταπεινώσασα Ῥώμη ὑπ' ἀσήμενου μοναχοῦ ἐκολαφίσθη. Ὄκτω καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας ἡ πάλαι διήρκεσεν ἐν σκοτίᾳ, ὅτε δ' ἐφάνη ἐπιφώσκουσα ἡ ἡὼς τῆς φιλοσοφίας συντετριμμένα μὲν σκῆπτρα ἔσθον ἀπεκάλυψεν, ἐτέρευθεν δὲ σωροὺς ἀλύσεων κεκερματισμένων· αὖσα δ' ἡ φιλοσοφία τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὡς οὗτος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χάους διὰ τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ φωνῆς διωργάνωσε τὸ σύμπαν, αὐτῷ καὶ ἡ φιλοσοφία ἐκ τοῦ μέσου τῶν ἐρειπίων τὰ λαμπρὰ τῶν νέων πολιτειῶν ὠκοδόμησε μέγαρα, στύλους δ' αὐτοῖς θεῖσα τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἰσότητά, τὴν ἀδελφότητα ἐδραίωνεν αὐτὰ, ἐκάστῳ δ' αὐτῶν δοῦσα ἀρχιτεκτονικῆς χαρακτῆρα ἰδιάζοντα ὡς εὐρυθμὸν πόλιν διεξῆρθησε τὸ ἕλαν ἀνθρώπινον γένος. Τὰ ἔργον αὐτῆς εἰσέτι οὐκ ἐπέκρινεν, ἀλλὰ πάντως περαινέει αὐτὸ, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὸ λόγιον πραγματοποιηθήσεται, ὅτι μία ποίμνη ἡ ἕλη ἀνθρωπότης ἐστίν. Τὸ ἐνιαῖον τῆς θεότητος δόγμα κοινὸν γινόμενον, τὸ ἐνιαῖον τῆς ἀνθρωπότητος τελεῶσει. Ὁ θεῖσμός ὡς καὶ ὁ πολυθεῖσμός ἐμέριζε τὸν οὐρανὸν, πῶς δ' ἦτο δυνατόν νὰ ἐνώσῃ τὴν γῆν; Εἴτε Θεὸν ἕνα, εἴτε Θεοὺς πολλοὺς αἱ ἀρχαῖαι ἐλάτρευον κοινωνίαι, ὁ εἰς ἡ οἱ πολλοὶ ἐκεῖνοι Θεοὶ ἦσαν ζηλότυποι, ἀπήτουν ἰλασμοὺς καὶ θυσίας, καὶ εἰς τὰ ὄμματα τῶν εἰς αὐτοὺς πιστευόντων ὑπὸ μόνην τὴν μορφήν τῆς ἰσχύος αὐτῶν παρίσταντο· τούναντίον ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν ὁ

Θεός ἐστὶ τῆς ἀγάπης, ὁ Θεὸς τοῦ ἐλέους, ὁ τοῖς πᾶσιν ἐντελλόμενος τὴν ἀγάπην.

Ἡ τοιαύτη φιλοσοφία τὸ ὑπέρτατόν ἐστὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπαύγασμα, αὕτη ἐστὶν ἡ φυσικὴ σύμμαχος τῆς ἀληθοῦς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, οἷα δ' ἐκκλησία παλεμεῖ τὴν φιλοσοφίαν ἀποκηρύττεται ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, οἷα δὲ φιλοσοφία ἐχθαίρει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ πλάνος ἐστὶ σοφία.

Ἰπῆρξεν ἐποχὴ, οὐ πολὺ ἡμῶν ἀφροσθηκυῖα, ὅτε ἀμοιβαίως ἀνθυπεβλέποντο ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ χριστιανισμός· λοξὸν βλέμμα ἐπ' ἀλλήλων ρίπτοντα τὰ δύο ταῦτα ἀδύνατον ἦν νὰ προσέλθωσιν εἰς συμφιλίωσιν· ἐφ' ᾧ ἡ μὲν διαστρεβλωθεῖσα παρέστρεψε τὸν ἄνθρωπον ὅπως θεωρῆ, ἐκτὸν καὶ τὸ σύμπαν ὡς τι μέρος τῆς Θεότητος, ὁ δὲ χριστιανισμὸς παρεκκλίνας τοῦ προορισμοῦ του τυφλὴν ὑπακοὴν ἀπήτησε παρά τῶν ἀπαδῶν αὐτοῦ ὡς δόγμα ἀναγράφει τὸ γίνεσθαι τὸν ἄνθρωπον οἷον πτώμα, *perinde ac cadaver*. Ὅποιαι ἀπάται! Ναὶ ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ μέγα ἐν ἰσχυρῶν διὰ τῆς τοῦ νοῦς αὐτοῦ δυνάμεως, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτὸν καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχει μία δύναμις ὑπερτέρα τῆς φύσεως ἀπάσης, ἀόρατος μὲν, καταληπτὴ δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως, ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς· ναὶ, ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ δίδῃ αὐτῆς τῆς Θεότητος τὴν οὐσίαν, αἰσθάνεται ὅμως τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς, ὡς τις τυφλὸς, ὅστις μὴ δυνάμενος νὰ ἴδῃ τὸν ἥλιον, αἰσθάνεται ὅμως τὴν εὐεργετικὴν τοῦ ἡλίου ἐνέργειαν διὰ τοῦ θάλπου ὅπου ρίπτουσιν αἱ ἀκτίνες αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ζωογονοῦσιν αὐτὴν τε καὶ ἐκεῖνον. Εἰ δὲ τι αἰνίγμα ἐν τούτῳ ὑπάρχει, πάντως μάλιστα δυσδιάλυτόν ἐστὶ τὸ ἂν ὑπάρχῃ κόσμος ἄνευ Θεοῦ.

Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἀπαιτεῖ τυφλὴν ὑπακοὴν, ἀφίσει πλήρη τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον, διδάσκει τὴν ἀλήθειαν, ἡ δ' ἀλήθεια αὕτη οὐ μόνον οὐδόλως σκοπεῖ τὴν ὑποδουλώσιν του, ἀλλὰ τοῦναντίον τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ κηρύττει· « καὶ » γνῶσατε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει » ὑμᾶς (α).

Ρίψατε ἐν βλέμμα ἐφ' ὅλων τῶν κλάδων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων καὶ θέλετε ἰδεῖν ὅτι ἀφ' ἧς ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐξετιμῆθη ἕκαστος τῶν κλάδων τούτων γιγαντιαίᾳ ἐποίησε πρὸς τὰ πρόσω βήματα. Ἡ φυσικὴ ἱστορία ἀληθεύουσιν τὴν βίβλον τῆς γενέσεως ἀπέδειξε, καὶ ὁ τοῦ Κυβίερου δάκτυλος τὴν γῆν διατροπήσας τὰς ἐξ τοῦ Νωυσέως ἡμέρας ἀληθεστάτως ἀπέρηνεν· ὁ Νεύτων ἐκ πεσόνας μῆλου ὀρηθεῖς τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος ἀπεκάλυψεν, ὁ θεσπέσιος ὅμως αὐτοῦ νοῦς οὐδόλως ἀπηξίου σχολιάζειν τὴν ἱερὰν βίβλον· ὁ Γαλιλαῖος ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τῆς ἀνακαλύψεως ἦν ἐποίησεν, ἀλλὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως

(α) Ἰωάννης. Η, 32.

οὐδέποτε ἄβριστῆς ἐγένετο. Οὐδεὶς ὅμως τῶν κλάδων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ὠφελήθη περισσότερο, οὐδεὶς μᾶλλον πρὸς τὸ βέλτιον ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ διεπλάσθη ἔσον ὁ τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν τῆ Ῥωμαϊκῶν δίκαιον, ὁ ἐγγραφὸς οὗτος ὀρθὸς λόγος (*raison écrite*), ὡς προσφωῖς πρὸ πολλοῦ ὠνομάσθη, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ χριστιανισμοῦ διεμορφώθη, τὴν δ' ἐπιρροὴν αὐτοῦ καὶ ἄκοντες ἠσθάνθησαν καὶ αὐτοὶ οἱ τὰ δόγματα αὐτοῦ μὴπω ἀσπασθέντες νομοδιδάσκαλοι τῆς Ῥώμης· οὗτος ἠλάττωσε τὸ βῆρος τῶν τοῦ δούλου δεσμῶν· οὗτος ἐξυγένησε τὴν σύζυγον· οὗτος ἠγάπησε τὸν γάμον· οὗτος ἐμόρφωσε τὴν οἰκογένειαν· οὗτος τὴν πίστιν τῶν συναλλαγῶν ἀνύψωσε, τὸν λόγον ἀντὶ τῶν συμβόλων ὡς τελεσιουργῶν τῶν συναλλαγμάτων δύναμιν ἀναγράψας· οὗτος τῆ πασχούσῃ ἀνθρωπότητι συναντελάβετο, νοσοκομεῖα καὶ πτωχοκομεῖα συστήσας· οὗτος τὰ δάκρυα τῶν πασχόντων ἀπέμαξεν· οὗτος τέλος ὡς κανόνα τῶν διεθνῶν ὑπετύπωσε σχέσεων τὸ ἔτι ὀφείλουσι τὰ ἔθνη νὰ ποιῶσιν ἀλλήλοις ἐν μὲν εἰρήνῃ τὸ μᾶλλον καλόν, ἐν δὲ πολέμῳ τὸ ἥττον κακόν.

Ὁ ναύτης ὅστις παραδίδει ἑαυτὸν ἐν μέσῳ τοῦ ὠκεανοῦ ἐπὶ ἀσθενοῦς τινος συμπλέγματος σανίδων δι' ὧν κατεσκευάσθη ἐν πλοῖον, ἡσυχος δὲ περιστρέφει τὸ βλέμμα ἐν γαληνιαῖα νυκτὶ εἰς τὸ ἄπειρον τοῦ οὐρανοῦ στερέωμα, καὶ πρὸς τὰ ὑπὲρ τὴν σφαιραν ἧς ἐστὶ κάτοικος ἐξείρεται, πόθεν τὴν τοσαύτην τοῦ νοῦς ἡσυχίαν πορίζεται; ἀπὸ τῆς ἀκλονήτου βέβαια πίστεως ἧν ἔχει ὅτι αἱ σανίδες ἐφ' ὧν ἵσταται θέλουσι φέρει αὐτὸν τῆ βοηθεία τῶν γνώσεων τοῦ νοῦς αὐτοῦ εἰς τὴν πρὸς τὸν σκοπεῖ ὄρμον· οὕτως ὁ ἀληθῆς φιλόσοφος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς βίβλου, ἧν ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν ἐδώρησατο ἡμῖν, στηριζόμενος, δύναιται ἀδεῖως νὰ περιέλθῃ διὰ τοῦ νοῦς αὐτοῦ τὴν φύσιν ὅλην, βέβαιος ὅτι ἡ μελέτη αὐτῆς χωρὶς ποτε ν' ἀποπλανήτῃ αὐτὸν τῆς πρὸς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα ὁδοῦ οὐδέν παραμβλαεῖ αὐτῆ κώλυμα οὔτε πρὸς τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, οὔτε πρὸς τὸ εἶναι αὐτὸν καὶ ἐπὶ γῆς μακρῶν.

Δεῦρο δὲ, φίλτατοι ὁμιληταί, δεῦρο ἀκολουθήσατέ μοι πρὸς τὴν ὑψηλὴν ταύτην μελέτην· μὴ ἀποκάμητε, διότι ἀπὸ τῆς προθυμίας ὑμῶν θέλω ἀρυσθῆ εἰς τὸν ζῆλον, ἀπὸ τῆς πρὸς με ἀγάπης ὑμῶν θέλω ἐκαστοτε ἀναλαμβάνει νέας δυνάμεις· οὐδενὸς ὑπὲρ ὑμῶν θέλω φεισθῆ κόπου· εἴθε δὲ μίαν ἡμέραν ἴδω ὑμᾶς οἷους ἀξιούμαι σήμερον βλέπειν τοὺς κατὰ τὴν πρώτην τῆς καθηγεσίας μου περίοδον ὁμιλητάς μου, διαπρέποντας ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων τῆς πολιτείας θέσεων· ἠτύχησα ναὶ, καὶ δάκρυα ἔχυσα χαρᾶς ὅτε μοὶ ἐνεχειρίσθη ὁ διορισμὸς μου ὡς καθηγητοῦ, καὶ διότι ὁ αὐτὸς μέγας ἀνὴρ ὁ γεραρὸς Κανάρης ὅστις τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1846 υπέγραψεν ὡς ὑπουργὸς τὸ

τοῦ διορισμοῦ μου ὡς καθηγητοῦ διάταγμα συνυπέγραψε μετὰ δύο ἄλλων μεγαθύμων ἀνδρῶν ὡς προσωρινή Κυβέρνησις τὸ νέον τοῦ διορισμοῦ μου θέσπισμα, καὶ διότι ὁ προσυπογράφας αὐτὸ Ἰπουργὸς ὑπῆρξε μαθητὴς μου. Οὐ μόνον δ' αὐτὸς ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ τότε μαθηταί μου διεκρίθησαν καὶ διακρίνονται ἐπὶ τοῖς πατριωτικοῖς αὐτῶν φρονήμασιν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐναθρόνομαι, διότι τὰς Ἑλληνικὰς αὐτῶν καρδίας ἐξῆρα πρὸς τῆς πατρίδος τὸν ἔρωτα. Θαυμάζει ἡ Εὐρώπη πόσον εὐσχήρως κατεβάλομεν τὸ φθοροποιὸν σύστημα, καὶ ὁμῶς ἀναγινώσκει τὸν Αἰσχύλον ὅστις ἔλυσε πρὸ εἴκοσι καὶ τριῶν αἰώνων τὴν ἀπορίαν ταύτην,

Ἔστ' ἄρ' Ἀθηνῶν, ἔστ' ἀπόρρητος πόλις,
Ἀνδρῶν γὰρ ὄντων, ἔρκος ἐστὶν ἀσφαλές.

Η ΠΡΙΓΚΗΠΙΣΣΑ ΜΑΡΙΑ.

Διήγημα ῥωσικόν.

(Ἴδε φυλλῶδ. 298, 299, 300, 302 καὶ 303.)

Ἐλθὼν εἰς Πικτιγόρσκ ἐνοικίασα μικρὰν οἰκίαν εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς πόλεως, κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Μασκουκ' εἰς τὰς κακοκαιρίας τὰ σύννεφα καταβαίνουσι μέχρι τῆς στέγης μου. Ὅτε τὸ πρῶτον ἤνοιξα τὸ παράθυρόν μου, ἐγέμισεν ὁ θάλαμος μου ἀπὸ τῆν εὐωδίας τῶν περὶ τὴν οἰκίαν μου ἀνθέων. Κλάδοι δένδρων καταφορτωμένοι ἀπὸ ἄνθη ἐγγίζουσιν εἰς τὸ παράθυρόν μου, καὶ πολλάκις ὁ ἄνεμος φέρει αὐτὰ μέχρι τῆς τραπέζης μου. Ἡ θέα εἶναι θαυμασία πρὸς δυσμὰς αἱ πάντε κορυφαὶ τοῦ Βέχτα διαγράφονται κυαναί, ὡς τελευταῖον νέφος διαλυόμενον μετὰ τὴν τρικυμίαν πρὸς ἄρκτον ἀνυψοῦται τὸ Μασκουκὸς μαλλωτὸς πῖλος τῆς Περσίας, καὶ πρὸς ἀνατολὰς, ὑπὸ τοὺς πόδας μου, ἐκτείνεται μικρὰ πόλις νέκ καὶ καθαρὰ, ὅπου ἀναθρόουσι τὰ ζωογόνα ὕδατα, περὶ ἃ συμπιέζονται πλῆθος ἀνθρώπων ὁμιλούντων ὅλας τὰς γλώσσας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Πορρωτέρω τὰ ὄρη ἀνυψοῦνται πάντοτε πλέον κυανᾶ, καὶ πλέον κεκαλυμμένα ὑπὸ τῆς ὁμίχλης. Πόσον ὠραῖον νὰ ζῆ τις εἰς τοιοῦτον τόπον! Αἰσθάνομαι ἀνέκφραστον, γλυκυτάτην θυμηδίαν. Ὁ ἀήρ εἶναι καθαρὸς καὶ δροσερὸς ὡς φίλημα βρέφους, ὁ ἥλιος θερμὸς καὶ κυανὸς ὁ οὐρανός. . . Τίνος ἄλλου ἔχομεν ἀνάγκην; Πρὸς τί τὰ πάθη καὶ αἱ ἐρέξεις καὶ ἡ εὐσπλαγχνία; . . . ἀλλὰ καιρὸς νὰ μεταβῶ εἰς τὴν πηγὴν τῆς Ἐλισάβετ, ὅπου συνέρχεται κατὰ πᾶσαν πρωτὴν ὅλη σχεδὸν ἡ κοινωνία τῆς πόλεως.

Ἀπερχόμενος εἰς τὴν πηγὴν ἀπήντησα καθ' ὁδὸν

διαβάτας τινὰς ἀναβαίνοντας μετὰ κόπου τὸ ὄρος ἦσαν δὲ οἱ πλείστοι ἐκ τῶν γαιοκτημόνων, ὡς εὐκολον ἦτο νὰ συμπεράνω ἀπὸ τὰ τετριμμένα καὶ παλαιὰ ἐνδύματα τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν ἐπιτετηθευμένην φιλοκαλίαν τῶν γυναικῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὅλαι αἱ νέκι τὰς ὁποίας φέρουσιν εἰς τὰ λουτρά ἦσαν ἐκεῖ ὅλαι μὲ ἠτένισαν πολὺ καὶ μὲ πολλὴν περιέργειαν. Κατὰ πρῶτον ὁ ἐκ Πετροπόλεως ἐπενδύτης μου ἠπάτησε τοὺς γονεῖς ὅτε ὁμῶς παρετήρησαν μετὰ μικρὸν τὰς ἐπωμίδας μου ἔστρεψαν μὲ ὑπερηφάνειαν τὴν κεφαλὴν.

Ἄλλ' αἱ γυναῖκες τῶν σημαντικωτέρων ὅσοι διατρίβουσι δι' ὅλου τοῦ ἔτους εἰς τὰ λουτρά, ἐφάνησαν εὐγενέστεραι πρὸς ἐμέ' αὐταὶ ἀδιαφοροῦσι διὰ τὴν στρατιωτικὴν στολὴν, διότι εἶναι συνειθισμένοι νὰ εὐρίσκωσιν εἰς τὸν Καύκασον καρδίαν φλογερὰν καὶ νοῦν καλλιεργημένον ὑπὸ τὸ στρατιωτικὸν ἐνδυμα καὶ τὸν πῖλον. Εἶναι δὲ θελκτικώταται καὶ θὰ εἶναι ἐπὶ πολὺ, διότι λάτραι διαδέχονται λάτραι, καὶ τοῦτο κατ' ἐμέ' εἶναι τὸ μυστικὸν τῶν θελγῆτρων αὐτῶν. Οἱ λάτραι οὗτοι ἀποτελοῦσιν ἰδίαν τινὰ τάξιν μεταξὺ τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ λουτρά· παίζουσι χαρτίς, περιπατοῦσιν ἕλιγον, περιποιοῦνται τὰς κυρίας καὶ ἀξιοῦσιν ὅτι στενοχωροῦνται. Εἶναι ἐν γένει οἰηματῖαι καὶ δεικνύουσιν ἄπειρον καταφρόνησιν πρὸς τὰς ἐπαρχιώτιδας, ἐνθυμούμενοι μετὰ πόθου τὰς ἀριστοκρατικὰς συναναστροφὰς τῆς πρωτεύουσας, εἰς τὰς ὁποίας ὁμῶς δὲν ἐγένοντο ποτὲ δεκτοί.

Τέλος πάντων ἐφθασα εἰς τὴν πηγὴν. . . Πλησίον αὐτῆς, ἐπὶ τίνος πλατείας, κεῖται μικρὰ οἰκία στεγάζουσα τὰ λουτρά, πορρωτέρω δὲ μακρὰ αἰθουσα ὅπου γίνεται περίπαιτος ὁσάκις βρέχη. Κάτωχροί τινες ἀξιωματικοὶ ἐκάθηντο κρατοῦντες δεκανίκια· πολλαὶ δὲ κυρίαι ἐπεριπάτου μὲ ταχύτητα εἰς τὴν πλατεῖαν ὅπως ἐπιταχύνωσι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ὕδατος τὸ ὁποῖον εἶχον πῖει· καὶ μεταξὺ αὐτῶν παρετήρησά τινὰς ὄχι ἀσχήμους. Κῆδα, εἰς ὁδὸν σκιαζομένην ἀπὸ ἄμπελον, στίλβοντα τὸν πῖλον γυναικῆς, ἐξ ἐκείνων αἵτινες ἀγαπῶσι τὴν διπλὴν μορφήν, καὶ παρὰ τὸν πῖλον τοῦτον ἄλλον ἔστις δὲν ἦτο γυναικεῖος. Ἐπὶ τοῦ ἀποτόμου βράχου, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ σκήνωμα τὸ καλούμενον Κιθάρα τοῦ Αἰόλου, ἦσαν πολλοὶ ἐκ τῶν ἀγαπώντων τὰς ἱερὰς θεάς, διευθύνοντες τὰς διόπτρας πρὸς τὸν Ἐλθρον. Κυκασιανὸς ὢν ἐστάθην εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους καὶ ἐθαύμαζα τὴν λαμπρὰν ἐκείνην φύσιν. Αἴφνης ἤκουσα ὑπισθὲν μου φωνὴν λέγουσαν

— Πέσοσιν! ἀπὸ πότε ἐδῶ;

Καὶ στραφείς εἶδα τὸν Γρουσνίσκην, ὅστις τραυματισθεὶς τὸν πόδα εἶχεν ἔλθει πρὸ μιᾶς ἐβδομάδος εἰς τὰ λουτρά.